

Ewa Pańkowska

IRONIA I JEJ FUNKCJE W ŚWIĘTEJ KSIĘDZE WILKOŁAKA WIKTORA PIELEWINA

9 listopada 2004 roku¹ ukazała się kolejna powieść jednego z najpoczytniejszych współczesnych pisarzy rosyjskich Wiktora Olegowicza Pielewina *Święta księga wilkołaka* (*Священная книга оборотня*)². Pojawiła się ona na rynku czytelniczym w sposób szczególnie, niespodziewanie, bez wcześniejszych zapowiedzi, owiana zupełną tajemnicą. Krytycy literaccy i czytelnicy dowiedzieli się o nowym dziele kultowego pisarza dopiero w dniu pojawienia się książki w księgarniach³. Można uznać to za kolejny chwyt marketingowy wydawców Pielewina (wydawnictwo „Eksmo”), którzy tym razem, aby zwiększyć popyt na jego twórczość, postanowili nie ujawniać żadnych informacji dotyczących treści *Świętej księgi wilkołaka*.

Przed prezentacją książki w komunikacie prasowym wydawnictwa umieszczono tylko jedno zdanie wypowiedziane przez Pielewina:

„Все, что я хотел сказать журналистам, я сказал в этой книге”⁴.

Powieść ta, podobnie jak wcześniejsze utwory Pielewina, spotkała się z ogromnym zainteresowaniem ze strony krytyków i literaturoznawców, o czym świadczą liczne recenzje, bardzo zróżnicowane w swej treści. Pojawiły się bowiem opinie pozytywne, w których możemy przeczytać, że *Święta księga wilkołaka* jest utworem wartościowym, czy wręcz genialnym⁵. Nie zabrakło również

¹ М. Золотоносов, *Новая книга Виктора Пелевина – опять популизм?*, <http://www.rususa.com/news/print.asp-nid-7705>.

² Polskie wydanie: W. Pielewin, *Święta księga wilkołaka*, tłum. E. Rojewska-Olejarczuk, Warszawa 2006.

³ И. Пронин, *Волк лису в Битцевском лесу*, http://www.gazeta.ru/print/2004/11/10/oa_139104.shtml

⁴ Tamże.

⁵ Д. Полищук, *И крутится сознание, как лопасть*, „Новый мир” 2005, № 5, http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2005/5/po10.html.

wypowiedzi negatywnych, w których zarzucano Pielewinowi, że przestał on być prawdziwym pisarzem, stał się natomiast rzemieślnikiem doskonale znającym surowe prawa rynku, kierującym się zasadą: im częściej wydajesz książkę, tym lepiej, ponieważ w ten sposób utrzymujesz stały kontakt z czytelnikiem⁶. Krytycy oskarżyli pisarza, że zaczął on po prostu masowo produkować utwory, powielać w nich schematy z wcześniejszych powieści i opowiadań, zarzucili mu gromadzenie banalnych szczegółów, dłużyzny⁷. Większość tych wystąpień cechuje emocjonalny ton, spowodowany prawdopodobnie brakiem dystansu czasowego. Tym niemniej w większości artykułów poświęconych temu utworowi można znaleźć elementy rzetelnej analizy.

W *Świętej księdze wilkołaka* przedstawione zostały losy kobiety–lisicy A Huli – luksusowej prostytutki mieszkającej w stolicy współczesnej Rosji. Ta mityczna istota, chiński demon podtrzymuje swoją aktywność życiową i wieczną młodość dzięki przyswajaniu energii seksualnej płynącej od ludzi, przeżywających miłosną ekstazę, realną lub iluzoryczną.

A Huli w ludzkiej postaci jest pociągającą rudowłosą nastolatką. Sprawia wrażenie osoby niewinnej, niedoświadczonej, przez co niewątpliwie zwiększa się jej atrakcyjność wśród określonej klienteli. W rzeczywistości bohaterka liczy sobie około dwóch tysięcy lat. Tyle, jak sama twierdzi, potrafi sobie przypomnieć mniej więcej dokładnie. Można więc założyć, że jest znacznie starsza. Posiada już ogromną wiedzę o ludziach i życiowe doświadczenie, zna niszczyielską siłę swej „ludzkiej” urody, co wykorzystuje uprawiając najstarszy zawód świata. Oprócz tego lisica obdarzona jest nadzwyczajnymi umiejętnościami. Za pomocą rudego ogona o magiczno-hipnotyzującej sile A Huli potrafi stworzyć iluzję intymnej bliskości i jest w stanie spełnić nawet najbardziej wyszukane seksualne marzenia swoich klientów. Pielewin kreując tę postać tworzy ironiczną alegorię środków masowego przekazu. A Huli, tak jak massmedia reklamujące określony produkt, działa na podświadomość „konsumentów” przy pomocy obrazów, fałszujących rzeczywistość. Jej iluzoryczna ludzka postać sugeruje tylko czystość i niewinność bohaterki (podobnie obraz w reklamie sugeruje doskonałość, wysoką jakość oferowanego produktu)⁸.

Niespodziewanie na drodze życiowej A Huli pojawia się Aleksander (Sasza Sieryj, jak sam się przedstawia), młody generał Federalnej Służby Bezpieczeństwa. Okazuje się on wilkołakiem, zupełnie niewrażliwym na hipnotyzującą moc

⁶ М. Кучерская, *С волками жить...*, „Российская газета” 2004, от 15 ноября, <http://www.rg.ru/2004/11/15/pelevin.html>.

⁷ Д. Полищук, *И крутится сознание...*

⁸ А. Антоновский, *Священная книга оборотня: антипутинский манифест или экзистенциальная притча?* Рецензия на книгу В. Пелевина *Священная книга оборотня*, <http://episteme.iph.ras.ru/pelevin.doc>.

ogona A Huli. Wybucho między nimi namiętny romans. Należy podkreślić, że spotkanie lisicy i wilkołaka jest katalizatorem dalszych zdarzeń przedstawionych w powieści⁹.

Spotykają się bowiem istoty z jednej strony podobne do siebie, mające zdolność do transformacji, metamorfozy, przemieniania się w zwierzę, z drugiej strony, są to zupełnie odmienne osobowości.

A Huli to intelektualistka o kosmopolitycznej naturze, zna wszystkie główne języki świata. Stara się ona rozwikłać zagadkę swojego istnienia¹⁰, stara się pojąć, kim jest naprawdę, próbuje odnaleźć drogę do wolności. Bohaterka chce się wyzwolić, a dokładniej – chce przestać widzieć otaczający ją świat, pełen hipokryzji, zła, nikczemności, którego iluzję lisice stwarzają sobie zgodnie ze swoją naturą. Lisiczka pragnie przerwać łańcuch autohipnozy, opuścić przestrzeń cierpienia i koszmaru i wejść do Tęczowego Strumienia, uzyskując w ten sposób zbawienie, wyzwolenie. A Huli trudniąc się prostytutką, zajęciem z założenia nie mającym nic wspólnego z obyczajowością, zajmuje się moralnym samodoskonaleniem, rozmyśla o sumieniu.

Ta kosmopolitka spotyka nieokrzesanego, gburowatego, niezbyt wykształconego¹¹ pragmatyka, wyraziciela chrześcijańsko-patriotycznych idei¹², który swoje transformacyjne umiejętności wykorzystuje do pozyskiwania ropy naftowej. Dzięki nadprzyrodzonym zdolnościom Aleksander szybko awansuje w strukturach FSB. Należy tu zaznaczyć, że Pielewin traktuje Federalną Służbę Bezpieczeństwa jako przemianowane KGB, w której kadry pozostały takie same: jak ironicznie zauważa autor, twarde i zahartowane:

„Надо было додуматься – переименовать КГБ. Такой брэнд пропал! КГБ во всем мире знали. А теперь не всякий иностранец и поймет, что это такое – „FSB”. (...)”

Хоть название у КГБ поменялось, кадры остались прежними, суровыми и закаленными”¹³.

Pisarz wyraźnie podkreśla związek służb specjalnych ze światem przestępczym kreując satyryczne portrety przedstawicieli tych pierwszych, na przykład pułkownika FSB Władimira Michajłowicza – Michałczyca:

⁹ K. Решетников, *Как поймать лису за хвост*, „Газета” 2004, от 11 ноября, <http://www.gzt.ru/print.php?p=culture/2004/11/11/065219.html>.

¹⁰ В. Йог, *Евангелие от Пелевина, или Религия радужного потока*, <http://www.proza.ru/texts/2005/03/19-36.html>.

¹¹ И. Пронин, *Волк лису...*

¹² А. Антоновский, *Священная книга оборотня...*

¹³ В. Пелевин, *Священная книга оборотня*, Москва 2004, с. 81–82. Przy następnych cytatach z tego wydania numery stron podaję w tekście.

„На пороге стоял крепкий мужик лет пятидесяти, одетый под бандита девяностых. На нем был адидасовский спортивный костюм, кроссовки и золото – браслет и цепь”. (s. 71)

Interesującym jest również to, że Pielewin opisując wygląd zewnętrzny Michałczyka kpi jednocześnie z obowiązującego wciąż na Zachodzie stereotypu oficera KGB:

„У него была стереотипная внешность: волевой подбородок, стальные глаза, льняная челка. Но какая-то трапециевидность неблагородных пропорций делала это лицо похожим на западный типаж условного противника времен холодной войны. Киногерои такого рода обычно выпивали стакан водки, а затем закусывали стаканом, говоря сквозь хруст стекла, что это *starinny russki obyčaj*”. (s. 75)

Aleksander natomiast to postać niejednoznaczna, skomplikowana, w bardzo różnicowany sposób interpretowana przez krytyków. Niektórzy postrzegają go jako symbol rdzennej (копенной) Rosji i całego narodu rosyjskiego, tego, który uratuje Rosję¹⁴. Według innych krytyków ten bohater symbolizuje władzę, struktury siłowe; jego przemiana w czarnego psa o pięciu łapach w zakończeniu powieści jest nawet odczytywana jako alegoria nadejścia totalitaryzmu¹⁵. Ów pies bowiem, jak pisze jeden z krytyków, który stworzył ironiczny słownik wyjaśniający pojęcia, użyte w powieści, to :

„Пес «Пиздец». (...) «Пиздец» по Пелевину – древний языческий бог, принявший вид хромого пса с пятью лапами. (...) Он опасен только для недоброжелателей страны, ее недругов. Собака с пятью лапами спит среди снегов, а когда на Русь слетаются супостаты, просыпается и всем им наступает”¹⁶.

Po metamorfozie Aleksander (teraz Sasza Czornyj) postanawia służyć swemu krajowi dopóki nie uwolni ojczyzny od zewnętrznych i wewnętrznych wrogów. Można przypuszczać, że Pielewin w sensie dosłownym wyraża pochwałę patriotyzmu. W portrecie bohatera wyraźne są jednak elementy obrazowania

¹⁴ В. Бондаренко, *Между лисой и волком*, „Завтра” 2004, № 49, <http://zavtra.ru/cgi//veil//data/zavtra/04/576/81.html>.

¹⁵ В. Йог, *Евангелие от Пелевина...*

¹⁶ А. Балод, *Иронический словарь А Хули*, <http://pelevin.nov.ru/stati/o-iron/1.html>.

ironicznego¹⁷, pochwała staje się pozorną, portret postaci przeradza się zaś w karykaturę – ostrzeżenie przed powrotem dyktatury.

Pielewin tworząc postać wilkołaka Aleksandra sięgnął do najstarszych mitów plemion słowiańskich, trawestując dawne wierzenia dotyczące magicznego związku człowieka i wilka¹⁸. Wykorzystał także elementy teogonicznych mitów skandynawskich. Pisarz nie pominął również współczesnej rosyjskiej twórczości ludowej, gdzie popularnym stał się obraz „wilkołaka w mundurze” („оборотень в погонах”)¹⁹.

Sasza Sieryj jest członkiem stada „wilkołaków w mundurach” i żyje zgodnie z obowiązującymi w tym stadzie zasadami²⁰. W zakres jego obowiązków wchodzi dbanie o to, by nieprzerwanie płynął potok ropy naftowej, zapewniającej rozwój gospodarczy kraju i wzrost dochodów oligarchów. W świecie przedstawionym powieści Aleksander-wilk żałośnie wyje do czaszki łaciątej krowy²¹, która „płacze” ropą naftową:

„Военный поставил баул на снег и открыл его. Внутри был пластмассовый футляр, размером и формой похожий на большую дыню. Щелкнули замки, дыня раскрылась, и я увидела лежащий на красном бархате коровий череп, по виду очень старый, в нескольких местах треснувший и скрепленный металлическими пластинами. Снизу череп был опрavlен в металл. (...)”

Александр пошел вниз. Дойдя до шинели, он остановился, поднял голову к небу и завыл. (...) Но его вой (...) казался скорее печальным, чем угрожающим. (...)”

Мне показалось, что корова смотрит на меня своими пустыми глазницами. А потом я увидела в свой бинокль, как на краю этой глазницы появилась и набухла слеза. Она побежала по черепу

¹⁷ Jak pisze W. Supa, „słownikowe źródła rosyjskie w definicji ironii jako tropu również podkreślają rozbieżność między sensem wyrażonym werbalnie a faktycznym znaczeniem owego sensu, ponadto eksponują takie właściwości wypowiedzi ironicznej, jak udawanie, oszukiwanie i ukrywanie intencji ze strony nadawcy oraz grę przeciwieństwami, gdy np. krytyka realizowana jest poprzez słowa wyrażające w sensie dosłownym pochwałę itp.”. W. Supa, *W kregu pojęć „satyra”, „ironia”, „parodia”...*, [w:] *Satyra w literaturach wschodniosłowiańskich*, pod red. W. Supy, t. 6, Białystok 2005, s. 16.

¹⁸ E. Пронина, *Фрактальная логика Виктора Пелевина*, „Вопросы литературы” 2003, № 4, s. 29.

¹⁹ „Оборотни в погонах. Метафорическое выражение, в последние годы часто употребляемое в российской прессе для обозначения представителей государственной власти и работников силовых структур, преступивших закон. Подлинный, а не метафорический смысл этого выражения раскрывает В.О. Пелевин в СКО” (*Священной книге оборотня* – Е. Р.) – А. Балод, *Иронический словарь...*

²⁰ А. Антоновский, *Священная книга оборотня...*

²¹ Łaciata krowa (Пестрая корова) – postać z popularnej rosyjskiej dziecięcej bajki *Kruszynka-Chawroszynka* (Крошечка-Хаврошечка) – zob.: А. Балод, *Иронический словарь...*

и сорвалась в снег, а следом появилась вторая, потом третья...” (s. 245, 251–252)

Cała obserwowana przez A Huli fantasmagoryczna scena przesycona jest satyrycznym patosem²², a ironia Pielewina ewoluje tu w stronę groteski. Jednocześnie zacytowany wyżej fragment można traktować jako jeden z przykładów nowatorskiego podejścia pisarza do utrwalonego w tradycji kulturowej i literackiej wizerunku wilkołaka, który Pielewin konsekwentnie obala. Autor z właściwą sobie złośliwością naśmiewa się z ludzkich przekonań i zabobonów, zauważając, że bardzo często pomagają one funkcjonować wilkołakom w społeczeństwie. Doskonałym przykładem może tu być mit o tym, że wilkołaka zabija tylko srebrna kula. A Huli wskazuje na absurdalność stereotypu. Dowodzi ona mianowicie, że srebro jest naturalnym antyseptykiem, a więc po trafieniu srebrną kulą zupełnie niepotrzebna jest dezynfekcja. Lisiczka podkreśla także aspekt praktyczny sprawy, przez co ośmiesza ludzi. Ludzie bowiem błędnie sądząc, że każde trafienie srebrną kulą okaże się dla wilkołaka śmiertelne, wyruszają na polowanie tylko z jednym nabojem i w ten sposób nieświadomie oszczędzają cenny kruszec:

„(...) Если бы люди пораскинули мозгами, они бы, конечно, догадались, кто распускает эти слухи насчет серебряных пуль. Но люди думают хоть и много, но неправильно, и совсем не о том, о чем надо” (s. 290)

Pielewin burzy tradycyjny obraz wilkołaka przedstawiając go jako istotę stojącą na wyższym poziomie rozwoju intelektualnego, niż współczesny człowiek, ironicznie określany epitetem „rynkowy” („рыночный”). W powieści to ludzie są prymitywni, okrutni, pochłonięci zaspokajaniem potrzeb materialnych, a stereotypowy portret wilkołaka jako bezmyślnego, krwiożerczego drapieżnika tworzą na własne podobieństwo:

„Про оборотней принято думать, что духовные проблемы их не волнуют (...). А это совсем не так. Загадки существования мучают нас куда сильнее, чем современного человека рыночного. Но кинематограф все равно изображает нас самодовольными приземленными обжорами, неотличимыми друг от друга ничтожествами, убогими и жестокими потребителями чужой крови.

Впрочем, я не думаю, что дело в сознательной попытке людей нанести нам оскорбление. Скорее это просто следствие их ограниченности. Они лепят нас по своему подобию, потому что им некого больше взять за образец” (s. 290–291)

²² Д. Полищук, *И крутится сознание...; Е. Из, Бумеранг не вернется: Reremixed*, „Топос” 2004, от 10 декабря, <http://www.topos.ru/article/3102>.

Wyjściem poza stereotyp jest także podkreślanie religijności istoty wyklętej i z Bogiem oraz świętością nie mającej nic wspólnego. Okazuje się, że Aleksander-wilkołak jest prawosławny. Nosi on na szyi krzyż – symbol wiary w Boga. Co prawda krzyżyk umieszczony jest w woreczku w kolorze sierści wilka. Od razu nasuwa się więc podejrzenie, że Sasza próbuje go ukryć, ale jak słusznie zauważa lisiczka A Huli, we współczesnej Rosji nie trzeba już ukrywać faktu, że jest się osobą wierzącą. Wprost przeciwnie, w kręgach polityków ukształtowała się swego rodzaju tradycja, by pojawiać się publicznie w cerkwi, najlepiej w czasie wielkich świąt.

Pielewin z właściwym sobie poczuciem humoru tłumaczy konieczność noszenia krzyżyka w woreczku tylko tym, że w czasie transformacji w wilka nieosłonięty krzyżyk pali Saszę w pierś, co w konsekwencji sprawia, że wokół unosi się nieprzyjemny zapach spalonej sierści. Aleksander bowiem naprawdę wierzy w zbawienie, wierzy, że Bóg wybaczy mu wszystkie występki, to, że ze swoją partnerką A Huli żyją w grzechu i uprawiają „ogonorozpustę” („хвостоблудие”).

Pisząc o sferze sacrum autor także posługuje się ironią, wykorzystuje paradoks, kreując obrazy, w których pod pozorami powagi kryje się kpina²³ z fałszywej religijności niedawnych ateistów.

W *Świętej księdze wilkołaka* można odnaleźć obecne i we wcześniejszych utworach Pielewina motywy: powszechna dyktatura pieniądza, żądza władzy, korupcja, służby specjalne kontrolujące wszystkie dziedziny życia społecznego i środki masowego przekazu, upadek moralny współczesnego społeczeństwa rosyjskiego, iluzoryczność otaczającego świata będąca konsekwencją działań massmediów, które, podobnie jak lisica A Huli kreują w umysłach ludzi zafałszowany obraz rzeczywistości. Pojawia się również nowy, istotny dla struktury fabularnej utworu wątek miłosny. Co prawda, jest to miłość bardzo specyficzna, daleka od stereotypów, bo rodzi się między wilkołakami.

Fantastyczna, fantasmagoryczna²⁴ historia miłości lisicy A Huli i młodego generała Federalnej Służby Bezpieczeństwa została przedstawiona również w konwencji ironicznej. Związek wilkołaków przypomina romans bohaterów hollywoodzkiego filmu *Pretty woman*²⁵. A Huli jest, podobnie jak bohaterka filmu, prostytutką, a Aleksandra stać na kupowanie jej drogich prezentów, na przykład pierścionków za 8–15 tysięcy dolarów. Znamiennym jest fakt, że historia miłosna opowiedziana została z punktu widzenia kobiety. W związku z tym w dialogach zakochanych pojawia się język rodem z oper mydlanych i kolorowych

²³ O podobnym sposobie ironicznego obrazowania zob.: W. Supa, *W kręgu pojęć „satyra”, „ironia”...*, s. 16–17.

²⁴ В. Ёгор, *Евангелие от Пелевина...*

²⁵ A. Kaczorowski, *Świat się śmieje*, „Gazeta Wyborcza” 2006, 9 listopada, <http://serwisy.gazeta.pl/kultura/2029020,69370,3611590.html>.

czasopism dla pań²⁶. Można przypuszczać, że pod zewnętrznym komizmem kryje się głęboka myśl o tym, że miłość jest najwyższą wartością. We współczesnym świecie zaś jej brakuje, a jeśli jest – sprowadza się do zaspokajania potrzeb fizjologicznych albo do krótkiej przygody²⁷.

Ważnym elementem w powieści *Święta księga wilkołaka* jest umieszczona na wstępie „Opinia ekspertów”. W tym krótkim fragmencie Pielewin bezlitośnie rozprawił się z literaturoznawcami krytykującymi jego twórczość. Pisarz umiejętnie wykorzystał wszystkie zarzuty krytyki skierowane pod jego adresem, by zdyskredytować samych krytyków. Świadomie umniejszając wartość utworu autor wywyższa siebie, śmieje się, szydzi z krytyków²⁸. „Opinię ekspertów” można potraktować jako przykład parodii literackiej krytycznych recenzji utworów Pielewina²⁹, formę satyrycznego rozrachunku z ustalonymi konwencjami literackimi i ukrytymi za nimi stanowiskami ideowo-artystycznymi³⁰:

„Этот текст не заслуживает, конечно, серьезного литературоведческого или критического анализа. Тем не менее отметим, что в нем просматривается настолько густая сеть заимствований, подражаний, перепевов и аллюзий (не говоря уже о дурном языке и редкостном инфантилизме автора) (...), и интересен он исключительно как симптом глубокого духовного упадка, переживаемого нашим обществом”. (s. 5)

Kluczową dla struktury powieści jest jednak nie rozprawa z krytykami, a postać lisicy A Huli, prawdopodobnie najbardziej skomplikowana wśród postaci wykreowanych przez Pielewina. Łączy w sobie cechy postaci fantastycznej – lisicy–demona oraz cechy współczesnej kobiety, zaś w jej światopoglądzie znajdują odbicie poglądy samego pisarza³¹, co czyni z niej porte parole autora. Należy tu podkreślić, że Pielewin skonstruował postać A Huli w ten sposób, że:

„(...) бережно сохраняя внутреннюю пустоту, она выдает мысли-наслоения о политике, обществе, морали, которые хотели, но не прилипли к ее сознанию, обеспечивая писателю-Пелевину алиби”³².

Interesujące jest to, iż po raz pierwszy narratorem w powieści Pielewina jest kobieta. Chociaż jak zwykle u tego autora nie jest to takie jednoznaczne, ponieważ

²⁶ И. Каспэ, *Низкий обман, или высокая реальность*, „Новое литературное обозрение” 2005, № 71, <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/71/ka22-pr.html>.

²⁷ М. Кучерская, *С волками жить...*

²⁸ В. Йог, *Евангелие от Пелевина...*

²⁹ М. Кучерская, *С волками жить...*

³⁰ W. Supa, *W kręgu pojęć „satyra”, „ironia”...*, op. cit., s. 18.

³¹ Д. Полищук, *И крутится сознание...*

³² В. Иткин, *Виктор Пелевин. Священная книга оборотня (+CD)*, „Книжная витрина”, <http://www.ozon.ru/context/detail/id/2150838>.

lisice-demony nie mają płci w dosłownym sensie, pozbawione są bowiem systemu rozrodczego. Pisarz nadał głównej bohaterce utworu emocjonalnie zabarwione nazwisko „Huli” („A” byłoby wtedy, w rozumieniu rosyjskim, jej imieniem), które w Rosji wywołuje nieprzyzwoite skojarzenia z wulgaryzmem nazywającym męski narząd płciowy. Lisiczka wyjaśnia z ironią, że jej nazwisko nie ma nic wspólnego z jego rosyjskim odpowiednikiem, gdyż (według Pielewina) znaczy po chińsku po prostu „lisica”, a w dodatku powstało, kiedy sam język rosyjski jeszcze nie istniał.

Wydaje się, że Pielewin nie mógł dokonać trafniejszego wyboru, co do osoby narratora, któż bowiem dokładniej opíše współczesny świat i jego amoralność, postępującą degenerację, niż cyniczna prostytutka, której z racji wykonywanego zawodu nie powinny trapić problemy natury moralnej³³. Jednak A Huli posiada swój kodeks etyczny, gdyż nie odbiera klientom zbyt wiele energii, a kradzież cudzych sił żywotnych nigdy nie daje jej satysfakcji moralnej i wynika zawsze z potrzeb jej organizmu: służy podtrzymywaniu atrakcyjności i wiecznej młodości. Najważniejsze jest jednak to, że lisica-demon świadomie nie pozbawia nikogo życia. Bohaterka zauważa z drwiną, że oczywiście, jak wszędzie zdarzają się nieszczęśliwe wypadki:

„Кроме того, в отличие от людей, которые убивают животных, я уже несколько веков никого не лишаю жизни. Сознательно, во всяком случае. Несчастные случаи бывают, но проведенная со мной ночь менее опасна, чем полет на российском вертолете в условиях средней видимости. Люди ведь летают на вертолетах в условиях средней видимости? Летают. Вот и я такой вертолет”. (s. 31)

A Huli przenikliwie i jednocześnie krytycznie opisuje otaczający ją świat. Czyni to z perspektywy istoty stojącej o wiele wyżej w rozwoju intelektualnym niż ludzie, których pogardliwie określa mianem „bezogoniastych małp”. Demaskuje ona tajne mechanizmy wprawiające w ruch współczesne społeczeństwo, do których należą: ropa naftowa, pieniądze i wynikająca z ich posiadania władza³⁴. A Huli wypowiada wiele opinii krytycznych, dotyczących wad w społeczno-ekonomicznym i politycznym systemie państwa rosyjskiego, wskazując w ten sposób na przyczyny tego, że otaczający świat może budzić niezadowolenie i sprzeciw³⁵. Jej krytyczno-ironiczne uwagi dotyczą rosyjskich biznesmenów, rosyjskiej elity, powiązanych ze środowiskami przestępczymi sfer rządzących, rzekomych reform, nie wpływających na poprawę sytuacji przeciętnych obywateli. Przy tym ironia jest tu szczególnie zauważalna w sferze językowej, gdyż pojawiają się kalambury, gry słowne, na przykład:

³³ М. Кучерская, *С волками жить...*

³⁴ Тамże.

³⁵ К. Решетников, *Как поймать лису...*

„Элита здесь делится на две ветви, которые называют «хуй сосаети» (искаженное „high society” – высшее общество) и «аппарат» (искаженное „upper rat” – верхняя крыса). «Хуй сосаети» – это бизнес-комьюнити, пресмыкающееся перед властью, способной закрыть любой бизнес в любой момент, поскольку бизнес здесь неотделим от воровства. А «аппарат» – это власть, которая кормится откатом, получаемым с бизнеса. Выходит, что первые дают воровать вторым за то, что вторые дают воровать первым” (s. 101)

Ostrze krytyki zostaje także skierowane przeciwko dziennikarzom, którzy, podobnie jak A Huli dążą do tego, by tworzyć mirażę, przekazywane odbiorcom jako rzeczywistość. Zasadnicza różnica polega na tym, że lisicy się to udaje, natomiast dziennikarzom – nie zawsze, ponieważ zafalszowują fakty nieumiejętnie, bez należytego zrozumienia opisywanych zjawisk.

Święta księga wilkołaka to utwór przesycony ironią, metaforą, elementami hiperboli, wykorzystywanymi w celach satyrycznych. W powieści daje się wyczuć kpiący ton pisarza, który posługując się środkami obrazowania satyrycznego krytykuje wiele dziedzin życia społecznego, ekonomicznego i politycznego współczesnej Rosji. Jest więc utwór czymś więcej niż tylko zabawą literacką, mimo pary nietypowych bohaterów³⁶. Przy czym pisarz świadomie tak konstruuje świat przedstawiony, łącząc realia i fantastykę, kreując typowe dla swojej poetyki światy równoległe (w tym przypadku świat ludzi i świat wilkołaków), by czytelnik nie był do końca przekonany, czy ma do czynienia z poważnym przesłaniem czy też tylko z żartem literackim³⁷. Ironia jest bowiem obecna na wszystkich poziomach utworu: na poziomie wyrażeni i zdań, scen i sytuacji fabularnych, zachowań postaci i sensu naddanego powieści. Pełniąc funkcję służebną wobec satyry i służąc stworzeniu krytycznego portretu społeczeństwa rosyjskiego, ironia w tym wypadku skłania także do refleksji nad drogami rozwoju współczesnej Rosji.

РЕЗЮМЕ

Ирония и ее функции в Священной книге оборотня Виктора Пелевина

Предметом анализа в настоящей статье является функция иронии как языкового явления и как эстетической категории в романе Виктора Пелевина *Священная книга оборотня*. В статье констатируется, что ирония присутствует на всех уровнях анализируемого произведения: на уровне слов и выражений, сцен и фабульных приемов, на уровне поведения героев, а также на уровне общего смысла романа. Во всех случаях ирония используется с целью создать сатирический и одновременно критический образ современной России.

³⁶ A. Kaczorowski, *Świat się śmieje...*

³⁷ К. Решетников, *Как поймать лису...*